

Dit FD Strategie Dossier is geschreven door **Frank van Oort**, hoogleraar Stedelijke Economie en Ruimtelijke Planning aan de Universiteit Utrecht, en clusterleider bij het Ruimtelijk Planbureau. Met dank aan Jarno Hoekman, Roderik Ponds, Otto Raspe, Mark Thissen en Joep van Vliet (allen Ruimtelijk Planbureau). Het artikel 'Thuis in Zuidoost-Brabant' is geschreven door **Bert van Dijk**, redacteur van Het Financieele Dagblad.

De kracht van de stad

DOSSIER

Verder in dit dossier

- 44 LINGO**
Lexicon van planologisch jargon
- 45 BLINDE AMBITIE**
Waarom zoveel business valleys mislukken
- 47 ONDER HET MAAIVELD**
Ook subtoppers hebben een strategie nodig
- 48 CREATIEVE LUCHTSTAD**
Richard Florida's concept gaat mank
- 49 DE KATHEDRALEN EN DE WOESTIJN**
Slechts enkele hotspots zullen het halen
- 51 THUIS IN ZUIDOOST-BRABANT**
Het geheim van Eindhoven
- 52 NOG NIET GAAN RENNEN**
Wacht tot de Randstad echt bestaat
- 54 WEGEN NAAR GROEI**
Extra asfalt stimuleert niet altijd de groei, soms remt het

RHONALD BLOMMESTIJN

Eigen haard

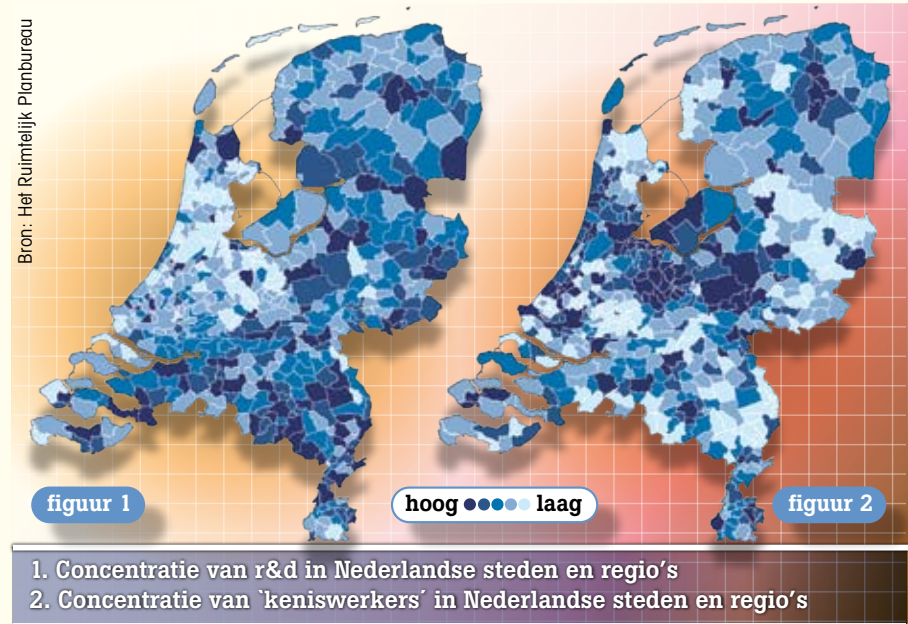
In de kenniseconomie kan elke stad ondernemingen aantrekken. Toch scholen bedrijven samen in hun vertrouwde regio's.

In alle economieën, de industriële en de onderontwikkelde, trekken mensen naar de stad omdat het een belangrijke bron is van economische kracht en vernieuwing. In steden als Seoul, Helsinki en Boedapest is de helft van het bruto binnenlands product (bbp) geconcentreerd, en ook het bbp per hoofd van de bevolking is er veel hoger dan in de rest van het land. De grote Nederlandse steden kampen met een structureel woningtekort, terwijl delen van de provincie langzaam ontvolken. Maar de definities van 'vernieuwing' en van 'stad' lijken te veranderen. Een begrip als 'kenniseconomie' heeft veel adviseurs van ministers, provincies, regio's en gemeenten het hoofd op hol gebracht. Overal verschij-

nen science parks en worden strategieën ontwikkeld voor innovatie, creativiteit en hightech entrepreneurship.

Die lokale overheidsbemoeiing lijkt paradoxaal: kennis als productiefactor van bedrijven is juist minder gebonden aan bepaalde plaatsen. Informatie en kennis zijn 'footloose' geworden. Dat geeft bedrijven die daar in grote mate van afhankelijk zijn een grotere keuzevrijheid als het gaat om hun vestigingsplaats. Het vergroot ook de mogelijkheden om regionaal, nationaal en zelfs wereldwijd netwerkrelaties met andere bedrijven en kennisinstellingen aan te gaan. De overheid wil die grotere keuzevrijheid faciliteren. Dit leidt tot wat wel wordt genoemd 'versplinterde verstedelijking': op

Harde kenmerken van de kenniseconomie

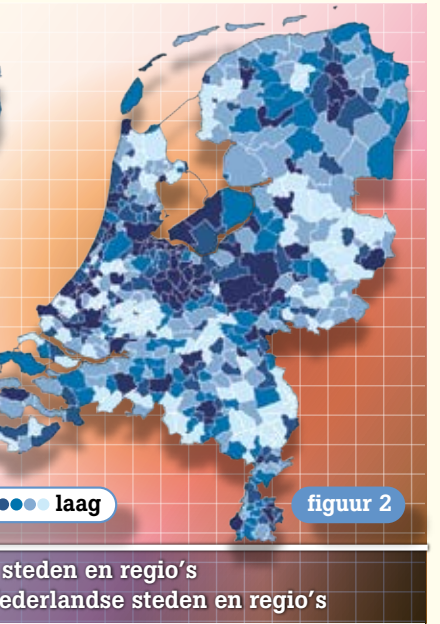

steeds meer plaatsen in het stedelijke veld van Nederland strijken stedelijke functies neer. En dan heeft iedere gemeente een kans om een stukje van de koek mee te eten. De relatie tussen stedelijke economische vernieuwing en nieuwe vormen van ruimtelijke planning lijkt dus overduidelijk. Maar lopen die overheden niet iets te ver voor de muziek uit? Want in hoeverre is de overstap al gemaakt van stedelijke plaatsgebonden economie naar een nieuwe, netwerk gebonden economie? Het Ruimtelijk Planbureau in Den Haag onderzocht de kenniseconomie en de economische potenties van steden. Daardoor ontstaat er een scherp beeld van de echte vestigingsvoorkeuren van Nederlandse bedrijven.

CREATIEVE INDUSTRIEËN

Bij de introductie van het begrip 'kenniseconomie', in de jaren zestig van de vorige eeuw, lag de nadruk op technologische vernieuwing. Zo wordt het nog steeds opgevat in bijvoorbeeld het Europese economische beleid. Maar in een kenniseconomie draait het om meer factoren. Naast de 'harde' indicatoren, zoals uitgaven in research & development en de aanwezigheid van hightechbedrijven, spelen er ook belangrijke 'zachte' voorwaarden voor vernieuwing: creativiteit, opleidingsniveau, toegang tot informatie- en communicatietechnologie en communicatieve vaardigheden. Beleidsmakers beseffen dat nu ook. De Nederlandse overheid, niet meer uitsluitend gespist op technologische innovatie maar

Zachte kenmerken van de kenniseconomie

ook op de beschikbaarheid van kenniswerkers, stelt geld beschikbaar voor creatieve industrieën. In Nederland blijken deze twee aspecten van economische vernieuwing nogal te verschillen bij steden van verschillende omvang. In de grafieken is voor alle gemeenten in Nederland de positie weergegeven in beide aspecten: 'research & development' (figuur 1) en 'kenniswerkers' (figuur 2). Wat blijkt? In de productiestructuur van steden en stedelijke regio's, vooral in de Randstad, zijn bijna altijd kenniswerkers geconcentreerd. Zoals in de regio Utrecht en in Amsterdam. Hier staat tegenover dat veelbelovende hightechgemeenten, met een sterke concentratie van r&d-intensiteit, vooral buiten de Randstad liggen. Zoals de regio Eindhoven. Steden en andere regio's die hoog scoren op het ene aspect, scoren vaak lager op het andere. Om meer potentiële 'hotspots' van economische vernieuwing te ontdekken, moet het begrip 'kenniseconomie' dus breder worden opgevat.

ONTNUCHTERING

In de huidige kenniseconomie zou iedere stad of gemeente in Nederland dus economische bedrijvigheid kunnen aantrekken. Maar worden die potenties ook gerealiseerd? Uit een analyse van vestigingsvoorkeuren van verhuisde bedrijven in Nederland, uitgevoerd door het Ruimtelijk Planbureau, moeten we met enige ontnuchtering vaststellen dat dit niet zo is. Over de periode 1999-2006, zo blijkt uit een later dit jaar verschijnende

studie naar de werkgelegenheidseffecten van verhuizende bedrijven, verhuisden in Nederland 125.000 bedrijfsvestigingen. Dat is jaarlijks 4% van de totale populatie. Het merendeel van deze verhuizingen bleef in dezelfde gemeente (75%) of regio (95%) gevestigd. Er is hooguit sprake van een 'suburbanisatie', dus een verschuiving vanuit de grootste steden naar de omliggende gemeenten. Blijkbaar zijn de bestaande voordelen van de grootste steden nog steeds bepalend voor de vestigingsvoorkeuren van bedrijven, ook al worden overal in Nederland nieuwe bedrijventerreinen aangeboden. Door de verhuizing op zo'n korte afstand blijven de netwerken van toeleveranciers, uitbesteders en werknemers onveranderd. Sommige sectoren clusteren zich in en rond bepaalde steden, zoals de ict-sector in Amsterdam en Utrecht. Zelfs voor ict-bedrijven – bij uitstek 'footloose' omdat ze volledig draaien op de denkkracht van hun werknemers – is het nog steeds overwegend not done om elders een vestigingsplek te zoeken.

KRITISCHE MASSA

Bedrijven gedragen zich dus niet conform hun nieuwste footloose vestigingsmogelijkheden. Er is geen sprake van een revolutie, die steden transformeert tot ongebreidelde stedelijke netwerken. Het gaat om een beperkte ruimtelijke evolutie in of nabij de bestaande stedelijke centra. Dit heeft twee onderling verweven oorzaken (zoals ook zal blijken uit de andere bijdragen in dit themadossier). Ten eerste is dat de kritische massa. Clusters van bedrijvigheid zijn pas levensvatbaar als een groot aantal bedrijven bij elkaar zit. Dit leidt tot gespecialiseerde arbeidsmarkten en een (imago van een) innovatief klimaat. Voor kennisgedreven industrieën, zoals de halfgeleiderindustrie of de biotechnologie, is de aanwezigheid van een universiteit vaak een noodzakelijke voorwaarde. Hierdoor kunnen niet alle steden en gemeenten een succesvol cluster ontwikkelen rondom de hightech, de dienstverlening of de creatieve industrie. De bestaande hotspots kennen zulke grote voordelen van in het verleden gedane investeringen, dat verplaatsing of kopiëren ervan ondoenlijk blijkt. Pas bij de introductie van een nieuwe technologische standaard zou een ontwikkeling in nieuwe regio's kunnen plaats-

vinden (zoals tijdens het begin van de ict-revolutie in de woestijn bij Silicon Valley). Voor de sterk groeiende dienstensector kent Amsterdam de grootste massa. Ook internationaal heeft de hoofdstad daarmee de grootste groeipotentie. Ten tweede is het in de huidige mondiale en competitieve samenleving belangrijk dat bedrijven en regio's zich niet alleen bevinden in zo'n hotspot, maar dat ze ook goed zijn aangesloten op internationale netwerken van kennis en informatie. Succesvolle regio's zijn tegelijk hub en hotspot, zowel

nationaal als Europees. Ook hierbij is het moeilijk om als buitenstaander in de club te worden opgenomen.

ONTMYTHOLOGISERING

In het planologische beleid is de laatste jaren ontegenzeggelijk sprake van een accentverschuiving. Het zijn niet alleen de grootste of meest centrale gemeenten in de stedelijke regio, die innovatieve en succesvolle bedrijven herbergen. Maar die constatering is niet voldoende om te wisselen van beleidsconcept, waarin steden

worden beschouwd als onderdeel van grotere stedelijke netwerken, of als schakel in een (inter)nationaal kenniscluster. Niet voor alle nieuwe business valleys is zomaar plaats, en bedrijven zijn niet zomaar ruimtelijk te sturen. Na ontmythologisering van deze stedelijke schaalvergroting blijft de vraag overeind waarom lokale overheden er zoveel belastinggeld aan willen spenderen. ■

FOTO: HOLLANDSE HOOGTE

Nederlandse business valleys

- Energy Valley (Groningen)
- Food Valley (Wageningen)
- Health Valley (Nijmegen e.o.)
- Technology Valley (Twente)
- Shipping Valley (Drechtsteden)
- Life Sciences Valley (Utrecht)
- Maintenance Valley (Zuidwest-Nederland)
- Ict Valley (Utrecht-Nijmegen)
- Aerospace Valley (Schiphol)
- Medical Valley (Petten)
- Brainport (Eindhoven)
- Greenport (o.a. Zuid-Holland en Duin- en Bollenstreek)
- Flowerport (Aalsmeer)
- Biotechnology Park Lelystad
- A2 Kennisas
- Innovatie Triangle Nijmegen-Wageningen-Twente

Blinde ambitie

Een business valley kan alleen slagen als voldoende kennis en bedrijvigheid bij elkaar wordt gebracht.

Het Lelystad Bio Science Park zou een belangrijke pijler gaan vormen onder de ambitieuze plannen van Lelystad en Flevoland voor de vorming van een life sciences-cluster. Aan de A6 gelegen en grenzend aan het onderzoeksinstituut Animal Sciences Group, werd door Arcadis, Heijmans, de gemeente, de provincie en de Universiteit van Wageningen een gebied van 45 hectare ingericht voor innovatieve life science-ondernemingen. Die kwamen nooit. Omdat geen enkel bedrijf uit deze sector interesse had om zich hier te vestigen, is na enkele jaren het plan weer van tafel. Uiteraard gevolgd door juridisch getouwtrek over de gedane investeringen. Waarom werd de combinatie Flevoland en life science kansrijk gevonden? En niet alleen de combinatie met Flevoland: er is in Nederland geen gemeente, regio of provincie die life science of een andere hightechsector níét tot speerpunt van het lokale ruimtelijk economisch beleid heeft verklaard. De focus op deze sectoren is op zichzelf wel te verklaren: ze zijn sterk innovatief en worden als toekomstige groeisectoren gezien. Daarbij worden deze industrieën vooral gevoed met wetenschappelijke en gespecialiseerde kennis, waardoor veel gerelateerde bedrijven en kennisinstellingen bij elkaar een regionaal cluster kunnen vormen. Het vaak aangehaalde voorbeeld van Silicon Valley, waar de

ict-sector rondom de universiteit van Stanford tot grote bloei kwam, spreekt sterk tot de verbeelding. Dezelfde ontwikkelingen spelen in Europa, waar Cambridge in Engeland het meest in het oog springt. Maar het gaat niet overal goed. Zoals de ervaring in Lelystad leert, is het neerzetten van een bord 'Science Park' en het aanbieden van faciliteiten en subsidies voor startende ondernemers niet voldoende voor het creëren van de volgende Silicon Valley.

AGGLOMERATIEVOORDELEN

Uit onderzoek van het Ruimtelijk Planbureau blijken er wereldwijd maar een klein aantal locaties te zijn waar life sciences of andere hightechsectoren een dermate sterke gelokaliseerde ontwikkeling doormaken, dat er een economische groei-impuls voor de regio of stad vanuit gaat. Deze regio's kennen een sterke concentratie van innovatieve bedrijvigheid; er zijn blijkbaar zogenaamde 'agglomeratievoordelen' verbonden aan het dicht bij elkaar zitten. Het bestaan en de grootte van deze voordelen hangt evenwel af van een kritische massa. Bekende life sciences-centra zoals Boston en San Diego in de VS kennen een zeer grote dichtheid van kleine life science-ondernemingen, vestigingen van grote farmaceutische multinationals en kennisinstellingen. De onderlinge samenwer-

lingo
Business valleys
Lexicon van planologisch jargon,
samengesteld door Frank van Oort

AGGLOMERATIEVOORDELEN
Economische voordelen die pas
ontstaan bij een hoge dichtheid van
bevolking of bedrijven

BEDRIJFSVERPLAATSING
Verplaatsing van bedrijfsvestiging
waarbij in ieder geval de postcode
verandert

BRAINPORT
Regio van 21 samenwerkende
Brabantse gemeenten die veel
kennisindustrie concentreert

BRAINPORT NAVIGATOR 2013
Opvolger van Programma Horizon
(zie daar); investeringsniveau
bedraagt zo'n € 1,75 mrd

kingsverbanden en de kennisuitwisseling vormen bij elkaar een belangrijke motor voor het succes. Tegelijkertijd creëert deze concentratie van bedrijven een markt voor hoogopgeleid en gespecialiseerd personeel en voor specialistische toeleveranciers en dienstverleners. Hierbij is er sprake van een zichzelf versterkend effect: als een Europees life sciences-bedrijf een vestiging wil openen in de Verenigde Staten kiest dit bedrijf een locatie in een dergelijke regio en omgekeerd. Het Belgisch-Nederlands biotechnologiebedrijf Galápagos heeft niet zomaar San Diego gekozen als locatie voor een nieuw onderzoekscentrum.

KENNISHUBS

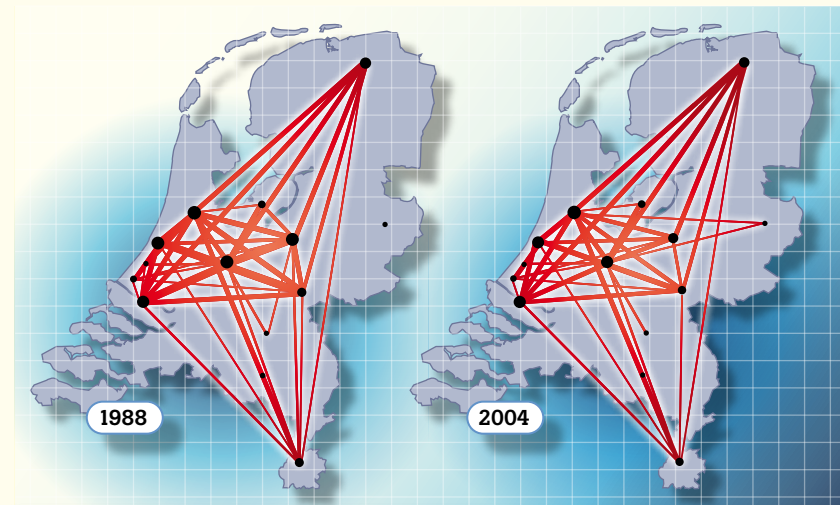
Naast de aanwezigheid van een kritische massa aan kennisinstellingen en bedrijven, is een tweede factor van belang. De enorme snelheid waarmee de wetenschappelijke kennis op het gebied van life sciences groeit, maakt het voor bedrijven en organisaties onmogelijk om zelf alle kennis te ontwikkelen en te vermarkten. De samenwerkingsrelaties in r&d die hierdoor ontstaan, beperken zich niet tot het regionale of nationale schaalniveau maar vinden in toenemende mate juist internationaal plaats.

Binnen deze internationale netwerken zijn steden en regio's met elkaar verbonden via – schijnbaar onzichtbare – kennisstromen. Bepaalde steden en regio's vormen belangrijke knooppunten, de zogenaamde kennishubs, waar kennis vanuit de hele wereld samenkomt. De positie van regio's in deze internationale kennisnetwerken wordt hiermee ook een belangrijk structurerend mechanisme voor de ontwikkeling en verspreiding van hightechkennis.

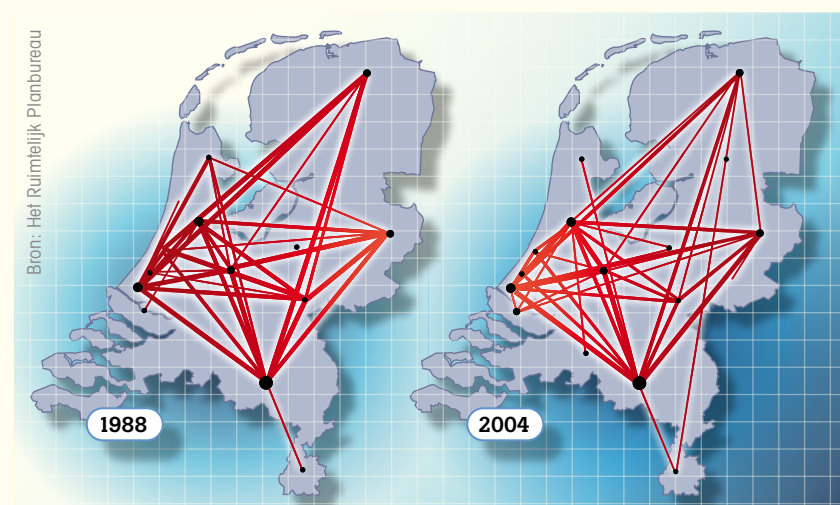
ZELFVERSTERKEND EFFECT

De grootste life sciences-clusters in de wereld hebben dus zowel een goede positie in het internationale kennisnetwerk als een kritische massa van spelers. Zo is in Nederland 60% tot 80% van alle samenwerkingsverbanden internationaal. Opvallend is dat het aantal en de locaties van dergelijke kennisintensieve clusters en hubs nauwelijks veranderen in de tijd. Die regio's waar de ondernemingen zich in het beginstadium van hun ontwikkeling (begin jaren tachtig) concentreerden, zijn uitgegroeid tot regio's waar de hele sector zich concentreert. Het

Status quo

1. Samenwerking tussen bedrijven en universiteiten, in 1998 en 2004, in de sectoren landbouw & voedselchemie en biotechnologie

2. Samenwerking tussen bedrijven en universiteiten, in 1998 en 2004, in de sectoren halfgeleider technologie en communicatie

Aantal samenwerkingsrelaties in onderzoek van bedrijven en universiteiten. Dikte van lijn weerspiegelt aantal samenwerkingsrelaties tussen regio's. Omvang van stip is aantal relaties binnen regio.

zelfversterkend effect is zo groot, dat de regio's waar nu nog weinig zit ook nooit veel zullen krijgen. Met dat in het achterhoofd is het ook niet zo onlogisch dat er geen life science-onderneming is gevallen voor de charmes van de polder bij Lelystad. Veel ambitieuze plannen van lokale beleidsmakers in Nederland ten spijt, zal de groeipotentie door kennishubs zich vooral concentreren in de

bestaande concentraties van vooral Leiden en Wageningen (voor life sciences) en Eindhoven en Delft (voor physical sciences, zoals de ict- en halfgeleiderindustrie). De maakbaarheid van nieuwe kennishubs elders is uiterst gering. ■

Onder het maaiveld

Steden die geen speciale valley kunnen worden, staan niet noodzakelijk buitenspel.

Beleidsmakers over de hele wereld lijken bevangen door het virus van de 'concurrentiekracht'. Om te overleven in een globaliserende, snel groeiende kenniseconomie lijken ze geen andere optie te hebben dan voorop te lopen. Vooral na Michael Porter's publicaties over clusters en Richard Florida's pleidooi over creativiteit als dé groeimotor van de huidige innovatieve economie ('De creatieve stad'), gingen beleidsmakers aan de haal met slogans als 'regionaal concurrentievermogen', 'clusters' en 'innovatie & creativiteit'.

Zo dacht Heerenveen in 1998 de slag om de ict-valley van het Noorden te hebben gewonnen door de komst van SCI naar het Internationale Bedrijvenpark Friesland (IBF). Met de komst van dit bedrijf, dat computers assembleert voor Hewlett-Packard, zouden duizend banen zijn gemoeid – een flinke opsteker voor de lokale economie.

Het bleek uiteindelijk om zo'n driehonderd banen te gaan. En wat de deceptie nog groter maakte: na vier jaar verplaatste SCI doodleuk zijn Heerenveense vestiging naar Oost-Europa, waar de arbeidskosten beduidend lager bleken te liggen. De regio bleef achter met een relatief groot werkloosheidsprobleem en een fikse kater. Vrij snel na de vestiging van SCI in Heerenveen werd bekend dat er een subsidie van tientallen miljoenen euro's aan het bedrijf was verstrekt. Het geld was opgebracht door gemeente, provincie, Rijk en Europa. 'Brussel' suggereert in 1999 al dat de grote vis wellicht te veel geld heeft gekost en dat de individuele subsidieverstrekking aan één bedrijf concurrentievervalsing kan werken.*

Is er uit deze case lering te trekken? Als zoveel andere gemeenten stelde Heerenveen zich niet de vraag óf het concept van 'regionale concurrentiekracht' wel volledig van toepassing was op de regio rondom de Friese stad?

Het is een vraag die veel gemeenten zich zouden moeten stellen: wat als we niet uitblinken in de indicatoren waarmee rang-

lijstjes voor concurrentiekracht worden samengesteld? Is de lokale economische ontwikkeling dan wel maakbaar? Hoe kunnen beleidsmakers een winnaarstrategie nastreven met 'one size fits all'-concepten, terwijl niet elke regio een winnaar kan zijn?

BENCHMARKING

Juist voor deze niet-winnaars geldt de vraag wat ze dan moeten doen. Die steden moeten de eigen kracht en potenties beoordelen met een realistische benchmarking. Het is nutteloos voor hen om op gelijke hoogte te willen komen met succesvolle, economisch groeiende steden als Amsterdam, Utrecht of Amersfoort.

De niet-winnaars kunnen zich natuurlijk wel positief ontwikkelen – bij een aantrekende economie zal de lokale economie overall wel groeien – maar in een lagere versnelling dan in de topregio's. Dit betekent dat op langere termijn het niveau van economische ontwikkeling in de periferie van de Randstad structureel lager is dan in de kernregio's. Organisatie in groter verband – in regio's als Twente of landsdelen als het Noorden – kan enige soelaas bieden, maar als zo'n gebied in zijn geheel structurele zwakten kent zal het niveau nooit dat van de kernregio's kunnen bereiken.

Omdat geen twee regio's gelijk zijn in hun sterkten en potenties, kunnen ondanks het niveauverschil in economische dynamiek toch realistische ambitieniveaus voor ontwikkeling worden geformuleerd. De potenties zijn voor vele regio's gelegen in andere factoren dan bij de succesvolle aanvoerders van de concurrentiekrachtlijstjes. Potenties die bijvoorbeeld te maken hebben met de 'contramal': een rustig en prettig woon- en verblijfsklimaat, zoals door de Groningse hoogleraar Ger de Roo wordt bepleit in zijn boek *Lila***. Hij stelt dat Groningen niet de Randstad moet willen kopiëren. De Randstad noemt hij de mal, het Noorden de contramal. Ze vullen elkaar aan zoals een huis en een tuin. Als Groningen wordt

ingericht als een vrijetijdsgebied, wordt het een noodzakelijke aanvulling op de Randstad in plaats van een concurrent. Het bieden van een prettig woonklimaat wordt steeds belangrijker voor bedrijven in hun locatiebeslissing. Anderzijds kan de regio zich richten op toerisme of natuurwaarden, en op de (economische) aantrekkingskracht die daarvan uitgaat.

Er is nog te weinig besef dat flankerend beleid voor de woningmarkt, de infrastructuur en toeristische of recreatieve voorzieningen een belangrijke factor is voor het economisch functioneren van regio's. En dat juist regio's ook potenties kunnen hebben op het gebied van recreatie, natuur, culturele waarden en kwaliteit van de leefomgeving. In dat opzicht zien beleidsmakers hun regio nog te veel geïsoleerd en in economische concurrentie met elkaar, en hebben zij weinig besef voor de netwerken waarin ze participeren.

Ben je geen mondiale ict-hub, biotechcluster of creatieve brainport, dan betekent dit niet dat je als regio volledig buitenspel staat. Realistische ambities, ingevuld met beleid dat kwaliteitsaspecten stimuleert, kunnen belangrijk ook de vestigingsbeslissingen van mensen en bedrijven beïnvloeden. Niet elke regio is een 'winnaar', maar elke regio heeft wel ontwikkelingspotenties. ■

* Komst van Hewlett-Packard is droomstart voor IBF en snoert critici de mond, NRC Handelsblad, 1 december 1997; Van grote belofte naar mislukt avontuur: computerfabriek sluit de deuren eind dit jaar, Friesch Dagblad, 2 augustus 2002

** Evelien Hermans en Ger de Roo, *Lila en de Planologie van de Contramal*, Assen 2006

CLUSTER

Regionale concentratie van bedrijven in dezelfde of gerelateerde bedrijfstak

COHESIE- OF CONVERGENTIEBELEID

Beleid gericht op het terugdringen van sociale en economische ongelijkheden in een regio

COMMISSIE-BURGMANS

Door oud-Unilever-topman Burgmans geleide commissie die toekomst Randstad onderzocht

CONCURRENTIEVERMOGEN

Vermogen van steden, regio's of landen om welvaart en inkomen langdurig te laten groeien

CONTRAMAL

Concept van planoloog De Roo waarin de Randstad ('mal') wordt aangevuld door Groningen ('contramal')

CREATIEVE INDUSTRIE

Bedrijfstakken gericht op de productie en verspreiding van beeld, geluid en informatie

CREATIEVE KLASSE

Beroepsgroepen met vernieuwende economische activiteiten (niet per se in creatieve industrie)

CREATIEF KAPITAAL

Hoeveelheid creatieve bedrijven en kenniswerkers in een regio

Creatieve luchtstad

Richard Florida's concept van een creatieve klasse als vliegwiel van de stedelijke economie gaat op belangrijke punten mank.

Er is nauwelijks meer een Nederlandse gemeente te vinden, die geen ‘creatieve stad’ wil zijn. De start van deze creativiteitshype ligt bij het ideeëngoed van Richard Florida in zijn in 2002 verschenen boek *The Rise of the Creative Class*. De aandacht die dit boek vervolgens kreeg, heeft veel bijgedragen aan de huidige belangstelling voor cultuur, economie en stedelijke ontwikkeling. Florida ziet de ‘creatieve klasse’ als motor en aanjager van de huidige stedelijke diensteneconomie. Waar de creatieve klasse woont, daar vestigen zich bedrijven, worden veel nieuwe bedrijven gestart en neemt de werkgelegenheid toe. Want de creatieve klasse is niet alleen creatief en innovatief, ze besteedt ook veel geld aan verschillende vormen van uitgaan, zoals horeca en theater. Kortom, de creatieve klasse is het vliegwiel van de economie.

Volgens Florida is menselijke creativiteit uiteindelijk dé motor van economische groei in de 21ste eeuw, en de stad is de plek waar het allemaal gebeurt. Florida maakt duidelijk waarom bepaalde steden een concentratie aan creatieve, innovatieve en ondernemende mensen kennen. In de allersimpelste redenering: omdat deze steden de creatieve klasse aanspreekt. Steden kunnen een leidende positie in de wereldeconomie veroveren, als zij goed scoren op de zogenaamde drie T's: Talent (het opleidingsniveau van de beroepsbevolking en de rol van universiteiten daarin), Technologie (innovatie) en Tolerantie (openheid naar immigranten, kunstenaars en entrepreneurs). In Florida's verhaal is tolerantie de belangrijkste van de drie: een creatieve stad kent een voortdurende stroom van nieuwko-

mers, die een stad voorziet van vers en innovatief bloed. Tolerantie is de bakermat van de creatieve stad, waar productieve en creatieve mensen graag wonen. Belangrijker nog dan een bewijs voor de exacte werking van deze concepten is de suggestie dat de drie T's ook zijn te creëren door lokale overheden. Daarom heeft iedere zichzelf respecterende stad in Nederland zich de laatste jaren gestort op creatieve sectoren, creatieve milieus, creatieve wijken en creatieve verzamelgebouwen.

MANK

Iedereen lijkt het erover eens te zijn dat het concept van creatief kapitaal een bijzonder actueel, bruikbaar en beleidsgevoelig gedachtegoed behelst. Maar ondanks de intuïtieve aansprekendheid gaat het verhaal op een aantal belangrijke punten mank. De eerste misser is het gebrek aan duidelijke causaliteit. De aanwezigheid van creatievelingen en immigranten zou leiden tot economische groei in steden. Maar creatievelingen en immigranten voelen zich ook aangetrokken tot economisch bloeiende steden. Een duale causaliteit, die moeilijk valt te ontwarren.

Ten tweede: in Florida's analyses wordt zowel stedelijke groei als creativiteit ronduit slecht gemeten. Uit onderzoek van de Universiteit Utrecht (vakgroep Economische Geografie) blijkt dat het enorm uitmaakt welke beroepen en economische sectoren tot de creatieve klasse worden gerekend. De definitie van wat Florida creatieve klasse noemt, is te breed. Daardoor lijken behalve de loodgieter alle beroepen creatief, tot bedrijfsleiders in de McDonald's aan toe. Er zit dan ook geen extra verklaringskracht aan het concept. Bij een veel engere definitie bestaat die extra verklaringskracht wel. Economische groei wordt standaard uitgedrukt in groei van werkgelegenheid. Zo wordt het ook gebruikt door Florida. Maar uit onderzoek van het Ruimtelijk Planbureau blijkt een andere graadmeter minstens zo belangrijk: groei van (arbeids)productiviteit. En de arbeidsproductiviteit in de klassieke maakindustrie is hoger dan die in de ict-bedrijvigheid. In de derde plaats kun je het vaag gedefiniëerde ruimtelijke schaalniveau van Florida's analyses ter discussie stellen. Hebben alleen

de grootste steden potentie voor kunstenaars, ict'ers en kenniswerkers, of ook de kleinere steden? En gaat het nu om de stad of om de hele stadsregio? Het verschil zit hem in de hoogopgeleide en mobiele werknemers die wonen in de suburbane gemeenten van de steden. Vergelijking van onderzoek van de Universiteit Utrecht en van de Stichting Atlas van Gemeenten leert dat dit onderscheid cruciaal is om de relatie tussen groei en creativiteit te verklaren. Mensen die werken in steden en daar voor creatieve output zorgen, wonen vaak in de kleinere gemeenten rondom de stad. Het is bovendien de vraag of de score op de maatstaf tolerantie even hoog is in de suburbane gebieden, als in de stadswijken. In de vierde plaats: voor Florida en alle lokale beleidsambtenaren is creativiteit slechts een mantra voor lokale groei, alsof steden min of meer in isolement groeien. Dit gaat voorbij aan de globaliseringstendens van kennisnetwerken (zie het artikel 'Blinde ambitie' in dit themadossier). Bedrijven en kennisinstellingen in steden staan open voor contacten met een ieder die hun wat te bieden heeft. Daardoor lekken kennis en creativiteit makkelijk weg uit de stad. Ten slotte: Florida houdt in zijn analyses geen rekening met andere zaken die stede-

lijk-economische groei veroorzaken, zoals bereikbaarheid, lokale lasten en de aanwezigheid van klanten en toeleveranciers.

VUILNIS

Deze tekortkomingen dragen bij aan een overschatting van het concept en een overdreven beeldvorming, al zou de creatieve klasse een revolutionair nieuw paradigma zijn voor stedelijke economische groei. De invloedrijke stedelijke planoloog Peter Hall beargumenteert dat creativiteit inherent is aan alle stedelijke ontwikkeling. De verklaringen voor regionale economische groei verschuiven inderdaad. Traditionele factoren zoals lonen, grondprijzen en bereikbaarheid verliezen in de meeste visies van economen wat terrein op de nieuwe 'zachte' factoren, die gerelateerd zijn aan de kwaliteit van de creatieve en hoogopgeleide werknemer (de 'kenniswerker'): zijn woonomgeving, het cultuuraanbod en de interactie tussen werknemers onderling. De stad wordt belangrijker als consumentencentrum, en minder belangrijker als producentencentrum. Bedrijvigheid die het moet hebben van schaalvoordelen (industriële massaproductie), wordt in de stad verdrongen door een soort bedrijvigheid dat het moet hebben van de netwerkvoordelen van hoogopgeleide en creatieve werkne-

mers. Van een verzameling fysieke functies wordt de stad meer een verzameling van culturele en sociale functies. Maar uit een recent boek over kenniswerkers en creatieve klasse in Rotterdam* blijkt dat deze zaken slechts gradueel of evolutionair veranderen. Onderzoek van de Universiteit Utrecht toont bovendien aan dat 'de woonomgeving' van de kenniswerker niet bestaat. Kenniswerkers blijken voorkeuren te hebben voor centraal-stedelijke locaties, maar ook voor provinciale groeikernen en suburbane locaties. En cultuur wordt dan wel belangrijk geacht in de omgeving, maar door de grote mobiliteit van kenniswerkers is het niet van doorslaggevende betekenis voor de exacte keuze van de woonlocatie. Niet voor niets pleit Almere voor een goede verbinding met Amsterdam, in plaats van zelf veel culturele voorzieningen te ontwikkelen. In de creatieve hype zijn oude paradigma's over stedelijke groei te resoluut bij het vuilnis gezet, terwijl de nieuwe zonder bewezen waarde te massaal worden ingekocht. Dit resulteert in creatieve luchtsteden. ■

* Patricia van Ulzen, *Dromen van een metropool, De creatieve klasse van Rotterdam 1970-2000*, Rotterdam 2007

FOTO: HOLLANDE HOOGTE

De kathedralen en de woestijn

De Europese kennistop huist maar in enkele steden, en is onderling verbonden via hechte samenwerkingsverbanden.

Van een bruisend centrum van innovatieve activiteit mag je een stevige stroom patenten verwachten. Het Ruimtelijk Planbureau heeft onderzocht welke steden en regio's aan die verwachtingen voldoen. Het blijken er niet veel te zijn (zie figuur). De Europese kennistop concentreert zich in regio's als Cambridge, München en Eindhoven. Daar huizen de vooraanstaande universiteiten, multinationale ondernemingen en kleine innovatieve bedrijfjes, die hun ideeën voor

het ontwikkelen van nieuwe hoogwaardige technologieën bij elkaar brengen. Daarbij profiteren ze in sterke mate van hun geografische nabijheid tot elkaar en van een gespecialiseerde arbeidsmarkt van hoogopgeleide kenniswerkers. Buiten deze champions league van topregio's bestaat een totaal andere werkelijkheid. Kennis en innovatie zijn veel sterker in bepaalde regio's geconcentreerd, dan indicatoren als productiviteit en werkge-

ECONOMISCH NETWERK

Stelsel van in- en verkooprelaties van bedrijven (voor goederen, diensten en informatie)

EUROPEAN INNOVATION SCOREBOARD

Ranglijst van Europese Commissie die innovatief vermogen van Europese regio's beoordeelt

FLANKEREND BELEID

Overheidsbeleid voor woningmarkt, infrastructuur en toerisme dat de economie ondersteunt

FOOTLOOSE

Ongebondenheid van bedrijven en kennisinstellingen aan een bepaalde locatie

FUNCTIONELE REGIO

Regio waarin de meeste woon-, werk- en winkelfuncties met elkaar verbonden zijn

HIGHTECHSECTOREN

Bedrijfstakken die veel investeren in onderzoek en ontwikkeling

HORIZON

Strategisch actieprogramma voor de economische ontwikkeling van Zuidoost-Brabant

HOTSPOTS

Lokale concentraties van innovatieve bedrijven en kennisinstellingen

legenheid. In de Europese kennisarena staan veel regio's buitenspel. De Europese uitbreiding tot 27 lidstaten heeft wat dat betreft weinig goeds gebracht. Slechts in enkele Oost-Europese steden en regio's is de kennis aanwezig om aan te kunnen haken bij hoogwaardige Europese kennisclusters. Maar het blijven kathedralen in de woestijn.

EXCELLENTIE

De onzichtbare spil in de Europese kennis-economie is het netwerk dat de Europese kennisclusters met elkaar verbindt. Steden en regio's zijn niet zelfvoorzienend in hun kennisontwikkeling. Integendeel, in toenemende mate zoeken zowel bedrijven als kennisinstituten elkaar over grote afstand op om specifieke problemen op te lossen en nieuwe producten te ontwikkelen. Kwa-

liteit speelt hierbij een doorslaggevende rol, want niemand wil samenwerken met iemand die hem niets kan leren? Het resultaat is een ruimtelijke structuur waarbij de Europese kennistop onderling verbonden is in netwerken van excellentie. In deze netwerken wordt hoogwaardige kennis verzameld en verspreid. Maar in de loop der tijd blijken het altijd dezelfde topregio's te zijn, die participeren in de samenwerkingsrelaties en de economische vernieuwing. De centers of excellence zijn met elkaar verbonden door hechte onzichtbare netwerken. Voor de halfgeleiders en de communicatietechnologie zijn dat topbedrijven als Philips, Nokia, Siemens en Ericsson, en de universiteiten van Eindhoven, Leuven, Helsinki, Cambridge en Stockholm.

VERHEUGEN

Wat betekent dit voor het Nederlandse en het Europese beleid om een hoogwaardige kennis-economie te ontwikkelen? De kabinetten Balkenende II en III hebben de kennis-economie als speerpunt in het regeerakkoord verklaard. Een van de belangrijkste missies is om Nederland in de Europese voorhoede op het terrein van hoger onderwijs, onderzoek en innovatie te brengen. Die strategie is ingebed in het Europese plan om in 2010 de meest concurrerende en dynamische kennis-economie van de wereld te worden. Het programma (de Lissabon Agenda) probeert zo veel mogelijk profijt te trekken van de onderzoeksinspanningen van de ondernemingen en kennisinstellingen van de Europese Unie, en een klimaat te scheppen dat gunstig is voor de ontwikkeling van innoverende bedrijven. Maar Europa zal in 2010 niet de meest competitieve kennis-economie ter wereld zijn. Ook een door Wim Kok ingegeven koerswijziging verandert daar niets meer aan. Een commissie onder zijn leiding pleitte in 2004 voor een hernieuwde focus van de Lissabon-strategie op 'growth and jobs'. Het advies werpt zijn eerste vruchten af: vanaf volgend jaar zijn niet langer landbouwsubsidies (€ 56,3 mrd) de grootste Europese kostenpost, maar het beleid voor groei en werkgelegenheid (€ 57,2 mrd). En toch gelooft zelfs Günter Verheugen – als Europees commissaris verantwoordelijk voor 'Lissabon' – niet meer dat Europa op

korte termijn de Verenigde Staten in innovativiteit zal voorbijstreven.

Het advies-Kok heeft de stimulering van kennis en innovatie wel hoger op de Europese agenda geplaatst. Het ontwikkelen van nieuwe producten is immers een manier bij uitstek om werkgelegenheid en groei te creëren. Maar de baten van dit beleid slaan

neer in een beperkte groep regio's. Het Europese economische beleid denkt in één klap twee doelstellingen te kunnen waarmaken: enerzijds de creatie van centers of excellence en anderzijds de versterking van regionale sociale cohesie door werkgelegenheid en groei. Dat is een ijdele hoop: de centers of excellence bestaan al lang en houden zichzelf in stand, maar dra-

gen niet bij aan het terugdringen aan de regionale achterstanden in economische ontwikkeling in Zuid-Italië, Griekenland en de nieuwe Oost-Europese lidstaten. ■

Thuis in Zuidoost-Brabant

De regio Eindhoven heeft zich succesvol uit de malaise gewerkt. Wat is de geheime formule?

Het knappen van de internetzeepbel in 2000 en de daaropvolgende magere jaren voor de ict-sector, leidde tot grote malaise in het zuiden van Nederland. In de regio rondom Eindhoven leek net zo'n depressie aan te komen als in het begin van de jaren negentig. Talloze kleine toeleveranciers legden het loodje en grote bedrijven als Philips dreigden zelfs openlijk om elders in de wereld te investeren in onderzoek en ontwikkeling.

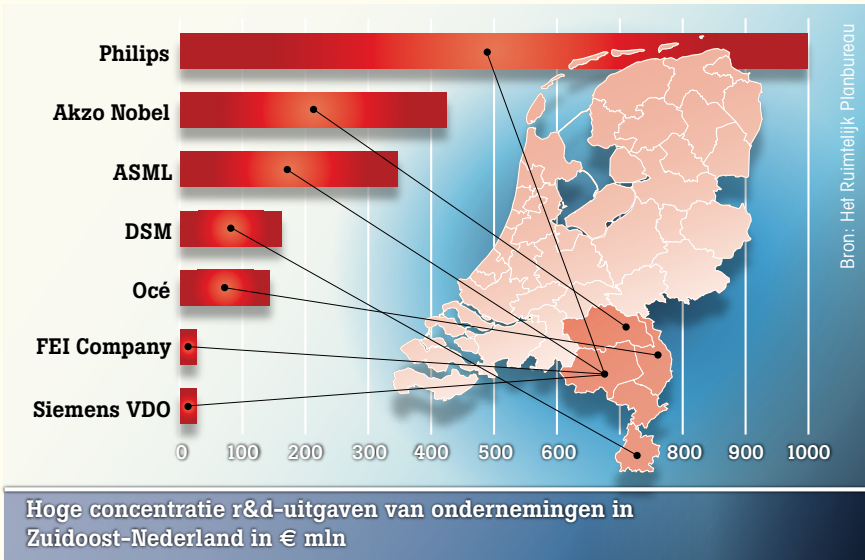
Uit die malaise ontstond een unieke coalitie. Het lokale bedrijfsleven, de kennisinstellingen en de overheid ontwikkelden samen het strategische actieprogramma 'Horizon' om de economische structuur in de regio te versterken. Nu, vijf jaar na de start, geeft een groot aantal nieuwe investeringsprojecten blijk van nieuwe elan: DAF Trucks (onderdeel van het Amerikaanse Paccar) investeert € 50 mln in onderzoek en ontwikkeling van motoren. 'Straks

worden hier driehonderd hypermoderne vrachtwagens per dag geproduceerd', aldus Elies Lemkes-Straver, voormalig programmadirecteur van Horizon. 'De investering geeft aan dat de Amerikanen vertrouwen hebben in de regio.'

TECHNOLOGIECAMPUS

Niet alleen DAF voelt zich thuis in Zuidoost-Brabant, ook voor andere bedrijven en kennisinstellingen is de regio een aantrekkelijke vestigingsplaats geworden. Het onderzoeks-instituut Holst Centre, waar draadloze sensornetwerken worden gemaakt, levert de komende jaren werk aan honderden hoogopgeleide kenniswerkers. TNO verplaatst zijn automotieveafdeling naar Helmond en in Eindhoven opent TomTom een nieuw onderzoekscentrum. Philips Medical, ASML en het Amerikaanse FEI Company investeren tientallen miljoenen euro's. Ondertussen is de keten van toeleveranciers in de regio versterkt en zijn mkb-bedrijven minder afhankelijk geworden van grote spelers als Philips en ASML. Daardoor is het netwerk structureel sterker geworden. De grote bedrijven zien nu minder aanleiding om hun r&d-activiteiten te verplaatsen naar het buitenland. Een belangrijke katalysator van deze golf van nieuwe investeringen rondom Eindhoven was de beslissing van Philips om zijn technologiecampus open te stellen voor andere bedrijven. Inmiddels werken er meer dan vijfduizend kenniswerkers op het ruim honderd hectare grote terrein, en dat aantal groeit nog steeds. Bovendien weet de campus ook vestigingen aan te trekken van multinationals als IBM, Sun Microsystems en STMicroelectronics. Andere kennisregio's (het Franse Grenoble en het Engelse Cambridge) tonen in-

Ontwikkelingsgeld

Hoge concentratie r&d-uitgaven van ondernemingen in Zuidoost-Nederland in € mln

KENNISWERKERS

Werknemers of zelfstandigen die informatie transformeren tot commerciële toepassingen

KRITISCHE MASSA

Zodanig sterke clustering van bedrijvigheid dat een levensvatbaar innovatief klimaat ontstaat

LIFE SCIENCES

Onderzoeksvelden van medische en voedselgeoriënteerde biotechnologie

LISSABON AGENDA

EU-beleidsdoel om in 2010 's wereld meest concurrerende kennis-economie te worden

teresse om samen te werken. Er is al een samenwerkingsverband met de regio rond Helsinki-Tallinn en met het toptechnologienetwerk in Aken en Leuven. Ook Brussel is het niet ontgaan. De Europese Commissie ziet dit internationale samenwerkingsverband als schoolvoorbeeld om r&d en innovatie te stimuleren.

BRAINPORT

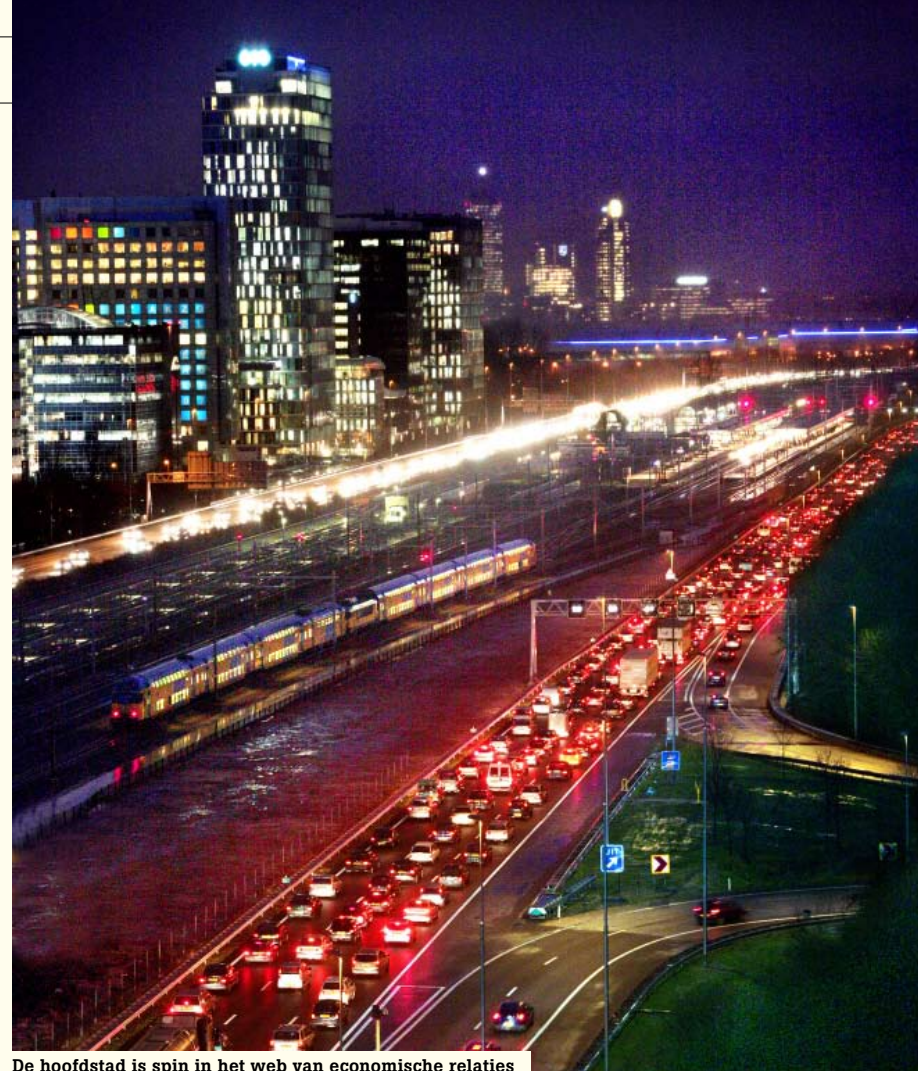
Een belangrijke succesfactor in de regio Eindhoven is samenwerking. De projecten van Horizon werden geïnitieerd door lokale kennisinstellingen, politici, burgemeesters en topbestuurders uit het bedrijfsleven gezamenlijk. Daarmee kregen de projecten een groot draagvlak, een focus en een gemeenschappelijke agenda. De regio wist zijn verhaal ook veel beter voor het voetlicht te krijgen, want de landelijke politiek luisterde. Het voltallige vorige kabinet heeft de laboratoria rond Eindhoven bezocht. De rijksoverheid heeft ook flink geïnvesteerd in de kennisinfrastructuur, niet alleen bij initiatieven als het Holst Centre, TNO Automotive en Point

One, maar ook bij verschillende starters. Dankzij die erkenning kreeg het programma Horizon dit jaar een ambitieus vervolg in Brainport Navigator 2013. Het investeringsniveau van de meer dan honderd projecten bij elkaar is zo'n € 1,75 mrd. 'We besteden in Brainport aandacht aan infrastructuur, arbeidsmarkt, leefklimaat, cultuur, design en vestigingsbeleid. Dit soort belangrijke thema's kun je niet meer negeren', zegt Lemkes, die na Horizon nu leidinggeeft aan het programmabureau Brainport.

BRANDSTOF

De regio mag dan de malaise achter zich hebben (zowel de werkgelegenheidsgroei als de bijdrage aan het bruto nationaal product is hoog), toch daalde de regio in drie jaar tijd gezien flink op het European Innovation Scoreboard: van de vierde naar de twintigste plaats. Afgezien van een flinke wijziging in de gehanteerde meetmethode, is die daling ook te wijten aan een grotere robuustheid en daardoor nog sterkere ontwikkeling van andere kennisregio's in Europa. 'We boeken niet genoeg

voortgang', zegt Lemkes, 'in thema's als levenlang leren, kenniswerkers en publieke investeringen in r&d.' Ze roept de politiek op tot structureler innovatiebeleid. 'Impulsen voor de verschillende topinstituten en kennisinstellingen helpen bij een vliegende start. Maar voor de succesvolle publiek-private samenwerkingsverbanden zou het een desinvestering zijn om niet ook mee te doen aan het vervolg.' Geld is niet de enige brandstof voor een blijvend concurrerende regio. Om de regio voor buitenlandse kenniswerkers aantrekkelijker te maken, zou er volgens Lemkes een toonaangevende International School moeten komen. Andere belangrijke knelpunten die de huidige sterke positie kunnen bedreigen, zijn onder andere een gebrek aan bèta-techniekstudenten, van mbo tot wo, een gebrek aan kenniswerkers en het dichtslibben van de wegen rondom Eindhoven. ■

De hoofdstad is spin in het web van economische relaties

FOTO: HOLLANDE HOOGTE

sector, de zakelijke dienstverlening, het bank- en verzekeringswezen, uitgeverijen en de creatieve industrie.

Hoewel deze sectoren relatief 'footloose' zijn in het huidige digitale tijdperk, clusteren ze voornamelijk in de Amsterdamse regio. De aanwezigheid van een hoogopgeleide beroepsbevolking, het culturele aanbod en de nabijheid van Schiphol zijn hierin belangrijke invloeden. Maar ook imago is een belangrijke clusterfactor.

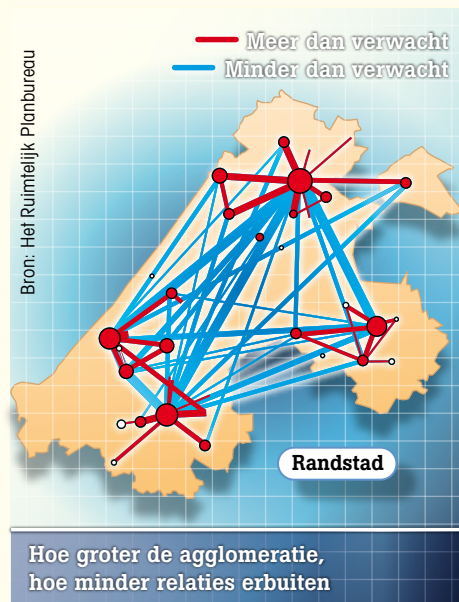
De welvaart van consumenten en bedrijven in de Randstad is daarom voorlopig het meest gediend met investeringen in de Amsterdamse economie. De hoofdstad heeft de grootste economische verzorgingsfunctie, zowel regionaal als nationaal, en heeft de beste papieren voor de concurrentiestrijd met grote stedelijke agglomeraties in Europa. De andere drie steden in de Randstad kunnen daarom beter een eigen strategie ontwikkelen.

RELATIES

Empirisch onderzoek naar de economische samenhang in de Randstad is schaars. Daarom heeft het Ruimtelijk Planbureau de onderlinge betrekkingen van steden in de Randstad onderzocht op drie punten: bedrijfsrelaties, pendelrelaties en winkelrelaties. De gegevens over bedrijfsrelaties zijn afkomstig van een grootschalige enquête onder 1676 bedrijfsvestigingen in de Randstad in de industrie, zakelijke dienstverlening en de groothandel. Alle bedrijven is gevraagd naar hun tien belangrijkste relaties met toeleveranciers en uitbesteders, voor elke bedrijfsvestiging. Die relaties kunnen betrekking hebben op fysieke goederen, maar ook op diensten en kennis (zie figuur).

De uitkomst is verrassend, voor wie een sterke samenhang verwacht tussen de grote Randstadkernen. In de figuur is die samenhang zichtbaar in de met rood aangegeven combinaties van gemeenten. De relaties van bedrijven binnen de eigen gemeente en de nabijgelegen centrale gemeenten, zijn groter dan verwacht. Zo'n samenhang bestaat echter niet tussen de stadsgewesten van de vier grote steden. De Randstad is dus geen evenwichtig regionaal systeem van gemeenten die systematisch veel relaties met elkaar onderhouden. ■

De Randstadparadox

Nog niet gaan rennen

De vier grote steden hebben meer baat bij investeringen in Amsterdam, dan in het concept van een Randstad.

Het belangrijkste advies van de commissie-Burgmans, die in 2006 de toekomst van de Randstad heeft bekeken, kan bijna niet indringender. De regering moet direct investeren in de fictieve metropool die Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht verenigt, dan is het misschien nog niet te laat. Anders wordt de Randstad onder de voet gelopen door snel innoverende stadsgewesten en megasteden in de rest van Europa. We moeten nu 'beginnen met rennen', zo luidt het eerste advies in het rapport.

De commissie, met oud-Unilever-president Antony Burgmans en de nieuwe stedenminister Ella Vogelaar, is niet de enige onheilsprofeet. Eind april rapporteerde de Orga-

nisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (Oeso) over de concurrentiekracht van 'grootstedelijke' gebieden. Conclusie: de Randstad hobbelt achteraan in Europa. Minister Maria van der Hoeven van Economische Zaken reageerde bezorgd toen ze het rapport in ontvangst nam, en kondigde een 'urgentieprogramma' aan. Oud-premier Wim Kok, tegenwoordig commissaris bij Nederlandse multinationals als Shell en ING, kwam begin dit jaar met een oplossing. De commissie onder zijn leiding pleitte voor een nieuw bestuurlijk lichaam: de Randstadprovincie. Op dit advies zat minister Van der Hoeven weer niet te wachten, zei ze, want het opheffen van de bestaande provincies kost te veel

'energie en emotie'. In lijn hiermee heeft de verantwoordelijke Randstadminister Camiel Eurlings aangekondigd de kwestie voorlopig te laten rusten. Maar het gevoel van urgentie blijft.

MAGNEETWERKING

De bezorgde politici en (oud-)ondernemers kunnen hoop putten uit een ogenschijnlijk sombere constatering: de Randstad bestaat niet als functionele economische eenheid. Het zijn vier afzonderlijke stadsgewesten, die veel te weinig banden met elkaar hebben om te kunnen spreken van één geïntegreerd systeem.

Het Ruimtelijk Planbureau onderzocht feiten en fictie. Het bureau analyseerde de economische relaties tussen bedrijven in de afzonderlijke steden inclusief omliggende gemeenten. Hieruit blijkt dat de vier centrale steden een sterke magneetwerking hebben op bedrijven en werknemers uit

hun eigen gebied. Ondernemingen hebben veel meer relaties binnen hun eigen stad en stadsgewest dan daarbuiten. Ook werknemers pendelen veel meer binnen hun eigen stadsgewest dan naar de andere steden in de Randstad. En ook voor 'funshoppin' vormen de stedelijke voorzieningen eerder substituten voor elkaar dan dat ze complementair zijn. Deze patronen verschuiven nauwelijks in de tijd. Verhoudingsgewijs zijn er veel minder relaties tussen de vier stadsgewesten, zo weinig zelfs dat het geheel niet meer is dan de som der delen. De Amsterdamse economie neemt wel een uitzonderlijke positie in. Het Amsterdamse bedrijfsleven is betrokken bij substantiële relaties met alle andere steden, zowel in de Randstad als daarbuiten. De hoofdstad is de spin in het web van regionale, nationale en internationale economische relaties. De stad specialiseert zich in een groot aantal groeisectoren, zoals de ict-

PHYSICAL SCIENCES

Onderzoeksvelden van levenloze systemen als elektronica, optica en halfgeleiders

PRODUCTIVITEIT

Toegevoegde waarde per geïnvesteerde eenheid arbeid of kapitaal

RANDSTAD

West-Nederlandse regio met en tussen Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht

RANDSTADPROVINCIE

Voorgestelde samenvoeging van de provincies Noord- en Zuid-Holland, Utrecht en Flevoland

RICHARD FLORIDA

Geestelijk vader van het idee dat de 'creatieve klasse' motor en aanjager is van de huidige stedelijke diensteneconomie

RUIMTELIJK PLANBUREAU

Nationaal kennisinstituut voor ruimtelijke vraagstukken (www.rpb.nl)

STADSGEWEST

Centrale stad met daarop gerichte suburbane kernen (stad en ommeland)

STEDELIJK NETWERK

Planologisch concept van een netwerk van steden die complementaire functies hebben

Wegen naar groei

Verbetering van het wegennet op de juiste plek levert geld op, maar op de verkeerde plek kost het geld.

Quo vadis?

Getal (multiplier) drukt uit hoe sterk de agglomeratievorming profiteert – of schade ondervindt – van extra investeringen in wegen voor woonwerkverkeer

De wegen naar de Randstad staan iedere morgen vol files. En in de avondspits staan ze er weer, in tegengestelde richting. Maar zijn die overbelaste rijbanen ook dezelfde die verbeterd moeten worden om de nationale economische groei te stimuleren? Investeren in het wegennet naar en binnen Amsterdam geeft de meeste welvaartswinst, zo blijkt uit onderzoek van het Ruimtelijk Planbureau. De omvang en diversiteit van de economische functies in de agglomeratie Amsterdam zijn leidend in de vraag welke infrastructuur het eerst moet worden aangepakt om de grootste toegevoegde waarde te creëren. Als de bereikbaarheid hierdoor wordt verbeterd, ontstaan voor Amsterdam weer extra vestigingsvoordelen. Dit veroorzaakt een cumulatief groeiproces, waarbij Amsterdam alleen maar sterker wordt.

De Nederlandse beroepsbevolking wordt steeds mobieler – zowel onder werktijd als daarbuiten. Een bruikbare infrastructuur die al deze mobiliteit mogelijk maakt, is een noodzakelijke voorwaarde voor nationale economische groei. Het vergemakkelijkt handel en verbetert het functioneren van de arbeidsmarkt voor pendelaars. Is deze infrastructuur onvoldoende aanwezig, dan verzandt de potentiële economische groei in congestie. Agglomeratievorming en de hiermee gepaard gaande economische voordelen komen dan niet uit de verf.

VRACHTVERKEER

Het Ruimtelijk Planbureau heeft recent in kaart gebracht hoe sterk de agglomeratievorming in Nederland kan toenemen als de bereikbaarheid verbetert. Hieruit blijkt dat voor de arbeidsmarkt voornamelijk de korte afstanden van belang zijn, en voor het vrachtverkeer juist de lange afstanden. Dit komt doordat de arbeidsmarkt voornamelijk draait om de voorziening van het eigen werkgebied, terwijl het vrachtvervoer in economische zin de handel tussen gebieden verzorgt.

Welke lessen kunnen hieruit worden getrokken voor het Nederlandse wegennet?

Voor het antwoord moet worden bekeken welke verbeteringen van wegverbindingen ons extra economische groei opleveren, en welke de groei afremmen. Wegen op de goede plek leveren ons extra geld op, terwijl wegen op de verkeerde plek ons geld kosten.

Het onderzoek levert een positief en een negatief scenario op. Voor het woon-werkverkeer is dat weergegeven in de figuur. Verbetering van de rode wegen geeft de meeste additionele economische groei.

Agglomeratie-effecten spelen een belangrijke rol in de Nederlandse economie. Voor pendelverkeer is Amsterdam de grootste economische agglomeratie van Nederland. Het Nederlandse beleid moet hier meer op inspelen. De verbindingen naar de steden in de Randstad, en dan vooral richting Amsterdam, zijn hierbij het belangrijkste.

Het woon-werkverkeer heeft met name baat bij investeringen in het wegennet voor korte afstanden, binnen en rond grote steden als Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, Breda, Arnhem-Nijmegen en Maastricht. Voor het hoofdwegennet zijn de verbindingen naar de grote steden van belang. Voor extra investeringen komen de A1 tussen Deventer en Amersfoort, de A2 tussen Den Bosch en Utrecht en de A27 tussen Breda en Utrecht in aanmerking. Ook kan worden gedacht aan investeringen in flexstroken. ■

SUBURBANISATIE

Verplaatsing van bevolking en werkgelegenheid vanuit centrale steden naar omliggende gemeenten

TRIPLE HELIX

Complex van bedrijven, universiteiten en overheid (vaak in een regio) met een gemeenschappelijk belang

VERSPLINTERDE VERSTEDELIJING

Verspreiding van stedelijke functies over steeds meer plaatsen in het land